

A BODROGOLASZI ARANYPÉNZLELET

FEHÉR JÓZSEF

Az 1990. év numizmatikai és történeti szenzációja volt a bodrogolaszi (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Hegyalja kistérség) kincslelet. A valószínűleg 200 darab aranypénzből álló lelet – melyet eddig még kiderítetlen okból rejtett el tulajdonosa – a tavaszi szántás során került elő a Bodrog folyó partjától kb. 150 méterre.

A 200 darabból sajnos csak 72 darab került a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum gyűjteményébe: 54 db beszolgáltatással, 3 db vásárlással, 7 db a rendőrségi eljárás során, 8 db az utólagos régészeti ásatás eredményeként. A leletanyag tudományos feldolgozása eddig még nem történetelt meg, mert a találók – megszegve a muzeális értékek védelméről alkotott törvényeket – a nagyobb hányadot orgazdák, külföldi kapcsolatok útján értékesítették, illetve – nem ismervén fel történeti és eszmei értékét – szétszórták, elkótyavetyélték.

A szinte kifogástalan állapotban megmaradt pénzek színtiszta aranyból készültek a XV–XVI. századi Magyarországon, illetve Ausztria, Salzburg, Karinthia, Boroszló, Danzig pénzverdében, valamint Csehországban.

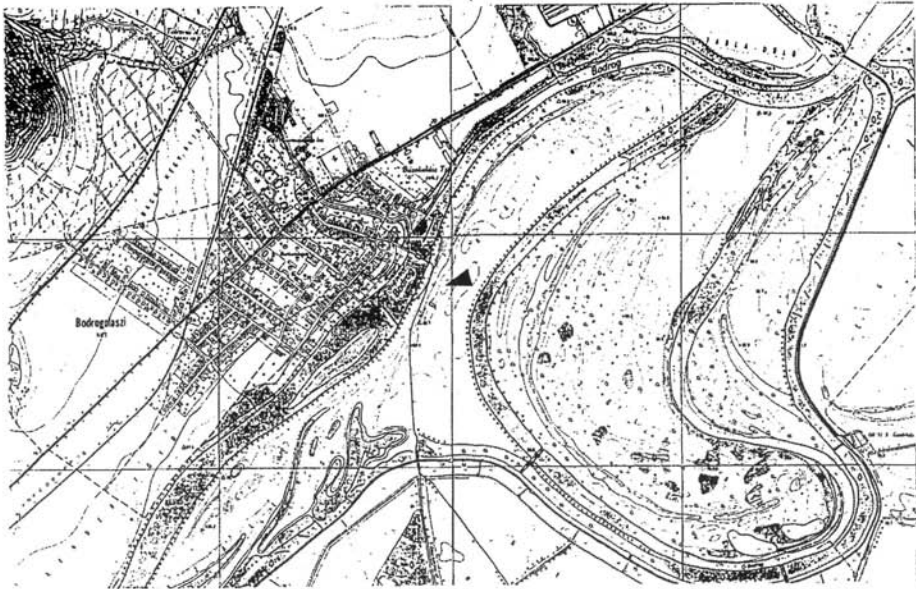
Az aranypénzek 1438 és 1556 között keletkeztek s a következő uralkodók pénzki-bocsátását reprezentálják: Habsburg Albert, I. Ulászló, Hunyadi Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, Szapolyai János, I. Ferdinánd, illetve Salzburg Michael, Salzburg Ernest, Salzburg Matthäus, Boroszló Balthasar, Münsterberg Joachim, Danzig Zsigmond feliratúak.

„E korból ilyen nagyságrendű leletet nem ismerünk, a XVI. századi gazdaságtörténet (kereskedelem-, pénz-, ipartörténet) egyik legfontosabb forrása... A lelet még töredékében is jelentős, így a nemzetközi kutatás is számolni fog vele...” – írta Gedai István szakértői véleményében, 1990 szeptemberében.

Ez a tanulmány elsőként tesz kísérletet az aranypénzlelet értékelésére, vizsgálván az elrejtés lehetséges okait, történelmi idejét és helyét, az előkerülés körülményeit, s szót ejt a múzeumi etikáról és a muzeális értékek védelméről alkotott törvényeink alapvető hiányosságairól is.

Az aranypénzlelet históriája

1990 májusában a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum baráti körének egyik tagja hívta fel a figyelmünket arra a szóbeszédre, miszerint Bodrogolasziban aranypénzeket találtak volna. Numizmatikával is foglalkozó, hozzáértő ember lévén felajánlotta, hogy utánajár a hírnek, igaz-e. Biztatásomra nemsokára eredménnyel is járt: május 28-án 3 db aranypénzzel tért vissza a múzeumba, melyeket 20 ezer forintért vásárolt meg. Ennek fele sem tréfa, vettük komolyra a dolgot, hozzárendeltem fotós-technikus-műszaki képzettséggel is rendelkező kollégánkat, járjanak végére a dolognak. A pénzeket eladó bodrogolaszi fiatalember azonban húzódozott az információk átadásától, szinte bujkált,

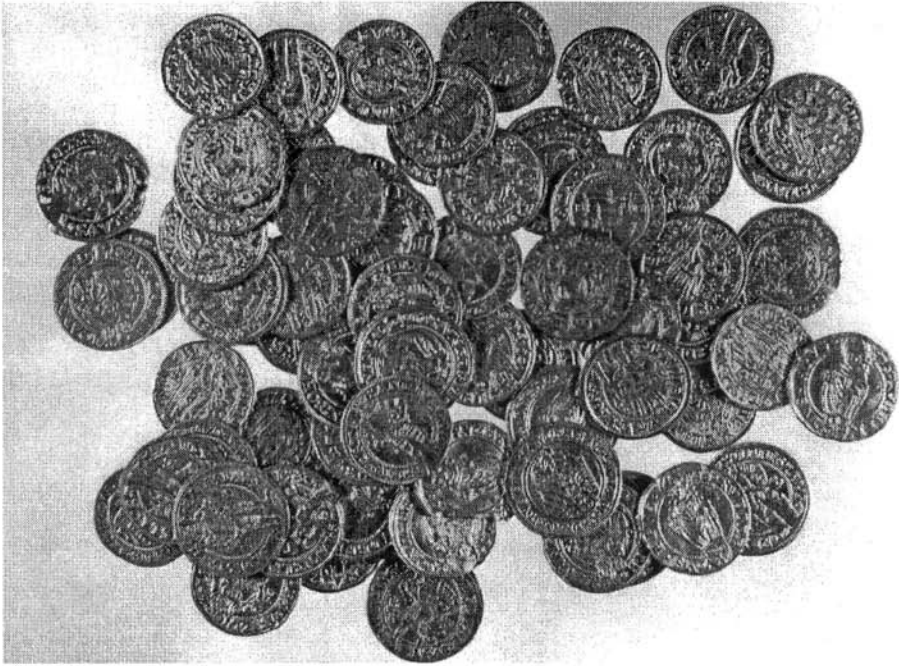

1. kép. Bodrogolasi térképe (Az aranykincs lelőhelye fekete nyílal jelezve)

szökdösött előlük, amikor ismét – és többször is – keresni próbálták. Kezdt gyanússá válni az ügy, valami lappang e mögött. Végül kötélnak állt, hogy megmutassa a helyet a bodrogolasi határban, ahol tavaszi szántás közben – lévén a helyi tsz traktorosa – az aranyakra rábukkant. A terepet hármásban többször is át- és bejárták, azonban eredménytelenül. Akkor gondoltuk, fémkeresőt kellene használnunk, ami megkönnyítené a kutatást. Jellemző a múzeumok technikai felszereltségére, hogy sehonnan sem sikerült fémkeresőt kölcsönöznünk (a Nemzeti Múzeumtól azt a választ kaptuk, hogy „éppen rossz”). A helyi vízművektől kaptuk kölcsön a rendelkezésükre álló legkorszerűbbet, amit azután végig használtunk. Most már ezzel szálltak ki kollégáink a helyszínre. Mint már említettük, a megtaláló s a 3 db aranypénzt eladó fiatalember nem mutatkozott túl készségesnek, sőt húzódozott és inkább gátolni igyekezett a keresést. Mint később kiderült, nem ok nélkül. A mutatott határrészen szinte minden négyzetcentimétert átkutatott területen rengeteg „leletre” bukkantak a fémdektorral a kollégák (lásd söröskupak, rozsdás szeg, törött gépalkatrészek, háztartási fémtöredékek stb.), de semmi érdemleges eredmény. Nem véletlenül – a későbbi lelet-előkerülések bizonyították, hogy a fiatalember szándékosan félrevezetett bennünket: a határ egy másik dűlőjét kutattatta át velünk, orrunknál fogva vezetett bennünket – lévén ő ekkor már olyan információk birtokában, amit mi nem is sejtettünk, s a kincsügy már olyan stádiumában, amelyben joggal tartott az esetleges felelősségre vonástól.

Közel 3 hét eredménytelen kutatás, keresés és érdeklődés után, hiányérzettel ugyan, de végül is szinte belenyugodtunk abba, hogy itt szórványletről van szó, s az átvizsgált nagy területről ez a 3 db aranypénz került elő.

Numizmata múzeumbarát kollégánk azonban tovább érdeklődött informális csatornákon. „Nem szállt le” a megtalálóról, örökösen nyakára járt, faggatta, nem hitte el a szórványleletet. Minden eszközt bevetett: emlékeztette a fiatalembert a törvény előírta

2. kép. A bodrogolaszi aranypénzlelet

2/1. kép. A bodrogolaszi aranypénzlelet

2/2. kép. A bodrogolász aranypénzlelet

beszolgáltatási kötelezettségre, kilátásba helyezte a büntető felelősségre vonást, kecsgettette a találói jutalommal stb. Végül mindez együtt hatott.

Június 18-án 39 db kitűnő állapotban lévő aranyforinttal állított be a bodrogolász fiatalember a múzeumba. Ez az összes, utólagos keresgélés után bukkant rá ismét, egy csomóban, nem messze attól a helytől, ahol a 3 darabot is találta – mondta. Ekkor természetesen már nem hittünk neki. Intenzív nyomozásba kezdtünk, előbb hárman, majd bevontuk a megyei múzeum régész munkatársát is. A fiatalembertől kapott töredékinformációk alapján végigjártuk a falut, végigkérdeztünk mindenkit, akinek köze lehetett a pénzek megtalálásához. Ilyen módon, spontán kérdezősködéssel, „utcán át” még további 4 db aranyforintot adtak át részünkre június 27-ig. Eközben derült csak ki, hogy a történet legalább május elejére nyúlik vissza, sok szálon futó, s már bonyolult előzményei vannak. Sokan sejtették, súgták, természetesen névtelenül, hogy itt nem egy talárlóról van szó, hanem legalább háromról, megindult a pénzek adás-vétele is, máshonnan, távolabbról hozzáértő orgazdák is jártak már itt, többen – az éj leple alatt, titokban – „magánásatásokat” folytattak, szóval kitört az „aranyláz”. A pénzekből jóval több van, vagy lehetett, mint amennyi eddig előkerült. Az információkhoz azonban nehéz volt hozzájutni, tartotta magát a betyárbeccsület, ami egy falu közösségében valamennyire érthető is.

A községi tanács közreműködésével szólítottuk fel a lakosságot a kötelező besolgáltatásra, ezzel egyidejűleg feljelentést tettünk a megyei rendőr-főkapitányságon. A községi tanácsnak 3 fő összesen 11 db aranyforintot adott át, melyet páncélszekrényben őriztek, ezeket július 9-én vettük át a tanácselnök irodájában.

A rendőrség nyomozásba kezdett, hogy a kincstalálókat és az orgazdákat, illetve az egész ügyet felderítse. Közben megindult a régészeti ásátás is, azaz megindult volna, ha rögtön találtunk volna jelentkezőt a terület őrzésére, illetve munkásokat az ásátások végzésére. Mivel sokan érintettek voltak valamilyen módon, így több nap elteltével sikerült csak jelentkezőket találni.

A régészeti leletmentő-hitelesítő ásátás, melynek eredményeként még 8 db aranyforint került elő, a következőket állapította meg:¹ A lelőhely Bodrogolaszi falu határában az ún. Kálnok-kert vagy -dűlő, mely a Bodrog folyó bal parján, a falu Bodrogközbe átnyúló külterületén, a szabályozott Bodrog-medertől kb. 150 méterre, a mai Bodrog és a régi holtág között fekszik, szinte szemben a ma működő átkelőhellyel, révvel. A faluból csak komppal vagy csónakkal közelíthető meg. A területet szinte minden évben elönti a Bodrog, jellegzetes árterület, a talaj igen kemény, leülepedett folyami iszap. A dűlőnév – Kálnok – annyit jelent, mint „pocsolyás, sáros” hely.² (Már itt választ adhatunk arra a kérdésre: miért éppen most került elő az aranykincs? Az 1989-es és az 1990-es évek jellegzetesen, kimondottan aszályos esztendőek voltak, s ez tette lehetővé az évi kétszeri, őszi és tavaszi szántást, amellyel az addig ritkán szántott földet a szokásosnál mélyebben átforgatták. S természetesen a visszatérő kiöntések, vízviszahúzóadások is megtették eróziós hatásukat.)

A lelőhely közelében található – attól kb. 100 méterre – a pálosok egykori klastromának és majorsági épületének romja. Az ásátás területén, az elrejtés helyén középkori élet nyomát nem tapasztalták. Sem cseréptöredékek, sem régészeti jelenségek nem bizonyították ezen a területen, hogy itt a XV–XVI. században esetleg falu, település létezett volna. A jelentős kincset a minden bizonnyal lakatlan, nehezen megközelíthető, mocsaras részen, de mégis a valamikori átkelőhely közelében ásták el. Az ásátás során sem, majd a rendőrségi kihallgatások és bírósági tárgyalások során sem sikerült arról adatot szerezni, hogy volt-e a pénzek közelében valamilyen cserépedény. A feltételezés szerint, miután kb. 2 méteres körben húzta szét az eke a leletet, talán valamilyen vászon vagy bőr alkalmatosságba rejtették el nem túl mélyre. A 8 db kb. 30–40 cm mélyről került elő.

A kincset elrejtőnek tájékoztató pontul szolgálhatott a későbbi kiásás reményében az Árpád-kori műemlék templom, mely pontosan szemben van a lelőhellyel.

A közben folyó rendőrségi nyomozás kiderítette, és az ellentmondásos vallomásokból is kiszámítható, hogy valószínű 200 db aranyat rejtett el az egykori tulajdonos. Ebből a mai napig 74 db került közgyűjteménybe (72 db a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum, 1 db a Herman Ottó Múzeum, 1 db a sárospataki Rákóczi Múzeum birtokába).

A XVI. század második felének eseménytörténete a Hegyalján (Az aranypénzek elrejtésének lehetséges okai)

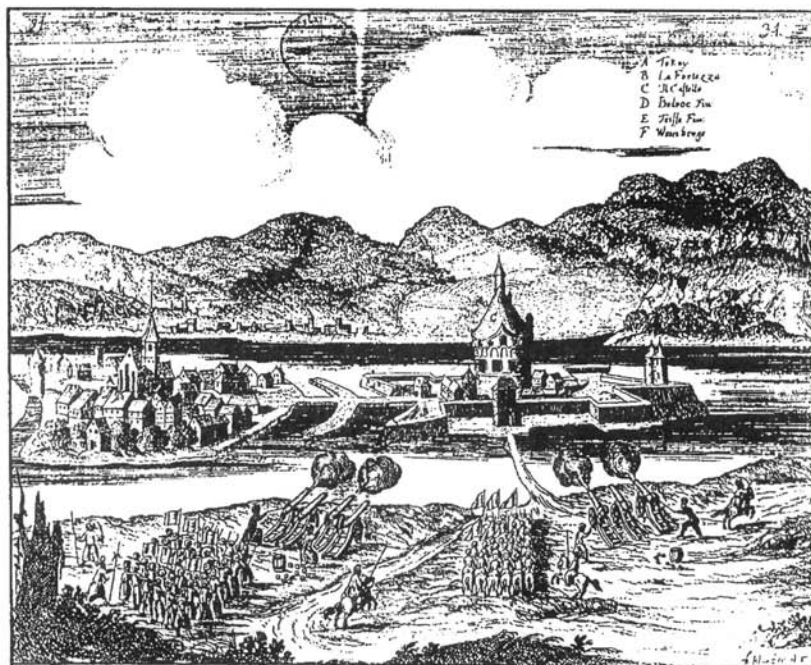
A mohácsi csatavesztés utáni korszak Magyarország történetének egyik legmozgalmasabb időszaka. A három részre szakadt országban állandó volt a hadak vonulása: a török hódítás, a két király közötti trónküzdelmek, a Szapolyai-párton felvonuló török-tartár hadak, a magyarországi főurak közötti birtokviszálykodások a Partium vidékét, Felső-Magyarországot, s különösen a tokaji vártartományt, a Hegyalját igen erősen

1 A sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum Adattára

2 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I. köt. Akadémiai, Bp. 1988.

3. kép. Tokaj bevétele 1565-ben

4. kép. Tokaj ostroma 1566-ban

érintették. Biztosak lehetünk benne, hogy az aranypénzek elrejtése ezen hadmozgások valamelyikével lehet kapcsolatban.

Az aranypénzlelet záró évszáma 1556. Tehát legkorábban ebben az évben történetelt a pénzlelet. Ha megvizsgáljuk az e tájegység történetére vonatkozó korabeli forrásanyagot, számtalan olyan eseményt találhatunk, amelynek során az aranyakat tulajdonosa szorongatott helyzetében a későbbi előkeresés reményében elásta.

1556-ban Izabella királyné és fia, János Zsigmond az erdélyi rendek hívására visszatértek Magyarországra. A két király közötti harcok a rövid, viszonylagos béke után ismét kiújultak, fellángolt a magyarok közötti testvérháború is, egyik oldalon a Habsburg-uralom szolgálatában, másik oldalon török támogatással. A Szapolyai-párton négy erősebb vár: Szepes, Tokaj, Pápa és Trencsén, s mögöttük a többenél gazdagabb vártartomány állott a mohácsi csata utáni trónküzdelmekben. Ezek közül is kiemelkedett Tokaj vára és vártartománya, mely időközben ugyan Habsburg-uralom alá került, de Németi Ferenc várkapitánnyal az élén 1556-ban az első között állt át az erdélyi, ún. magyar pártra. Ezzel a döntésével János Zsigmond kezére került az akkor szinte hasonlíthatatlan fontosságú tokaji hídfő, s vele együtt az ő oldalára az időszak egyik legvitézesebb kapitánya: Németi Ferenc. Tokajjal együtt a stratégiaileg igen fontos Szerencs vára és katonasága is a Szapolyai-pártot erősítette. Itt húzódtott ugyanis a török birodalom, a királyi Magyarország és Erdély ütköző zónája. Ónodtól Szerencsen át vezetett a Bodrog mentén Patak–Újhely–Homonna felé az egyik út. Ennek déli folytatása vezetett át a tokaji réven Erdély felé.

A korabeli Olaszi a tokaji vártartomány szélén helyezkedett el, a pataki vár fenntartása alatt. Patak várában és környékén pedig a szintén békétlen, hol Szapolyai-párti, hol Ferdinánd-párti Perényi Gábor az úr; Olaszi is az ő birtoka. Olaszi egyébként nem jelentéktelen hely: vásártartási joggal rendelkezett és fontos kereskedelmi útvonalak irányába esett. Emellett a terebesi pálosoknak voltak jelentős birtokai a környéken.

Ferdinánd már 1556 őszen Felső-Magyarországra küldte Izabella pártjának szétzúzására kipróbált vezérét, Thelekessy Imrét mintegy félezer huszárral, aki két évig tartó csatározásokban többször is végigpusztította Tokaj környékét. Németi Ferenc azonnal harcba kezdett a Habsburg-pártiak ellen. Erről Bencédi Székely István, az első magyar nyelvű világhronika³ szerzője így ír:

1558

...

Németi Ferenc, a János király fia híve, szent Jakab havának (júliusnak) huszadik napján Tokajból ötszázad magával megveré a németeket Szerencs alatt, holott mind a két felől sok jámbor vitézlő népek hullának el.

...

Rettenetes és mennybe kiáltó dülást tőnek a Ferdinánd császár vitézi Tokaj környül való szegénységen, kiknek nem csak barmokat és jószágukat rablák el, hanem ennek felette hegyeket is mind megszedeték, és a hallatlan pusztaságot tőnek rajta, kit az Úristen acél pennával adamaskőbe (gyémántkőbe) ír be, hogy annak emlékezete ő előtte örökké bosszuállásra megmaradjon.

...

Spech Lajos, Tokaj városának történetírója így eleveníti meg a zűrzavaros idöket:⁴

3 *Bencédi Székely István*: Krónika ez világnak jeles dolgairól. Krakkó, 1559. Hasonmás a Kazinczy Ferenc Társaság kiadásában, Miskolc, 1992. Szerk. *Csorba Csaba*.

4 *Spech Lajos*: Tisza Tokaj városának rövid leírása. In: Tudományos Gyűjtemény, 1823. IV. köt. 15–19.

„1556-ban, meghalólván Serédy Benedek, Gáspár testvére, fíjának gondviselőjévé és a Tokaji várnak Előjárójává Zétényi Némethy Ferentzet tette, Ferdinánd helyben hagyásával. De Némethy uralkodásra termett ember lévén, e mellett Jószága kevés; sőt Zétényi birtokát is el prédálta: hogy Tokajt telyes hatalommal bírassa, Izabellához, János feleségéhez pártolt. Ezután kedvére garbontzaskodhatott, kóborlott, pusztított; de leginkább a szomszéd lakosokat nyomorgatta. Sőt Zemplén és Szabolcs Vármegyéknek, hogy néki adót fizessenek, megparancsolni el nem mulatta. 1558-ban Dersfy István, Kassai Kormányzó, setét éjjel, seregével a várhoz száguldott, Némethy megrettentette, aki álmos katonáival ellenségének ellent nem állhatván, Dersfy prédált és pusztított. Maga Némethy is Dersfynek Fekete Bertók nevű huszárjától homlokba sebet kapott, azután a várba visszavonult. Dersfy pedig útjában semmit nem kímélt az emésztéstől. Szerencsésebb volt Némethy a Szerencsik ellen, azért is oly vakmerőségre vetemedett, hogy selyem sinórt hordozott zsebében, melyre Ferdinánd Király vezéreit felfüggetni készült, de vakmerőségének árát Hadadnál megadta. Kilenc egész esztendeig sanyargatta így Némethy pártoskodása az egész Országot, de leginkább Tokajt, és sok Hazafi vér kiontását eszközölte, míg végre 1565-ik esztendő véget vetett a Némethy nyughatatlanságának... 1567-ben a Törökök háborgatták Tokajt, akik Egertől jöven, Tokajon keresztül Kassáig mindent pusztítottak, az épületeket felgyújtották, a lakosokat rablánczokra fűzték s örökös fogságra hurcolták, vagy kegyetlenül meggyilkolták.”

Majdnem korabeli a következő történetíró, Szepesi Laczkó Máté,⁵ aki a Habsburg-párti Perényi Gábor és Németi Ferenc egymás elleni harcairól többször is ír:

1563-ban „Németi Ferenc Tokajból, az erdélyi pártról, ellenkezik Perényi Gáborral, az sárospataki úrral; és az lőn Tokaj vára megszállásának occasiója, hogy Németi Ferenc Perényi Gábort mind feleségestül Vizsolytól fogva Füzér váráig üzeté a tokaji haddal; kin Perényi Gábor megbúsulván, császárhoz mene és arra bírá, hogy Tokajt megszállassa.”

Détshy Mihály Patak várának történetéről írott munkájában⁶ Perényi Gábor alakja köré csoportosítva beszél e vidék eseményeiről:

1556-ban „Perényi fegyveresei valóban ott portyáztak a Hegyalján, és ősszel a felső-magyarországi városoknak a szőlőkben szüretelő polgárait elfogdosták, és Patakon a várban tartották fogságba. Hiába kérték a kassaiak Perényit, hagyja őket bényei szőlőiket békében leszüretelni.”

Détshy több konkrét esetet is ismertet. Például:⁷

„A kölcsönös hatalmaskodások egyik kárvallottja később jóvátételt követelve panaszolta, hogy 1557 októberében Telekessy küldetésében a Bodroghözön járva, Perényi emberei elfogták, mindenét elvették, az erődített leleszi kolostorba, majd Patakra hurcolták, és ott egy Basthya nevű toronyba zárták.”

E vidék eseménytörténetét a legrészletesebben Csorba Csaba monografikus igényű könyve⁸ mutatja be a legrészletesebben, hatalmas forrásanyagra támaszkodva. Számítalan olyan mozzanatot ismertet, amely az aranyelrejtéssel kapcsolatba hozható:

»1559 őszén nem nyugodtak a fegyverek a Hegyalján sem. Forgách Ferenc Emlékiratából kiderül: szokásos volt akkor már, hogy „egyetlen szüretet sem hagytak érintetlenül” a kassaiak, erőszakkal is kivették részüket a hegyaljai borból, ami külföldre szállítva a kapitányoknak nagy nyereséget jelentett. Pethő János kassai kapitány Bebek Györgyöt megnyerve az ügynek, Szerencs várát vette ostrom alá. „A várakkal aztán keveset törődnek, szokás szerint késő éjszakáig nyakalják a bort, mitől sem tartanak, mintha játék volna, úgy katonáskodnak. Tudomást szerelvén erről Némethy Ferenc, maga mellé veszi válogatott katonáit, lovasokat és gyalogosokat, akik jó részét szintén lóra szállatja, és napfelkeltével váratlanul reá megy ellenségeire, akik még mind aludtak. Voltak, akiket levágtak; másokat foglyul ejtettek; németek és magyarok együtt futottak; kevesen, akik lóra tudtak szállni, védekeztek, végül is próbálták volna rézágúikat is elvontatni – miközben Bebek a homlokán megsebesült, Petheő János pedig fogságba esett –, ha a Sennyei Zsigmond vezette Sáros megyei segélycsapatok bátran szembe nem szegülnek, és a megsebesült Pethő Jánost hátulról ki nem szabadítják. De az ágyúkat – súlyuk miatt – közelbélésükkel sem tudták elvontatni.”⁹

Az igazi háború 1564-ben, Ferdinánd király halálakor, Miksa trónra lépésével vette kezdetét. Miksa császár 1565 elején hatalmas sereget vont össze, mintegy kétezer lovast és ötezer gyalogost. A hadjárat élére az Elzászból hívott Schwendi Lázárt állította.

5 Szepesi Laczkó Máté: Krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései 1521–1624. 19. In: Erdélyi Történelmi Adatok, III. köt. Kiadta Mikó Imre, Kolozsvár, 1858.

6 Détshy Mihály: Sárospatak vára és urai 1526–1616. Kiadja a Rákóczi Múzeum Baráti Köre, Sárospatak, 1989.

7 Détshy i. m. 38.

8 Csorba Csaba: Várak a Hegyalján. Tokaj–Ónod–Szerencs. Zrínyi, Bp. 1980.

9 Csorba i. m. 55.

STEMMA EXCELLEN-
TISSIMI HERŌIS
FRANCISCI NE-
METI.

5. kép. Németi Ferenc tokaji várkapitány címere

A TOKAJI VÁRTARTOMÁNY 1565-BEN.

Rajzolta MIKAN JÁNOS.

6. kép. A tokaji vártartomány 1565-ben

Február 4-én kezdődött a legjelentősebb erősség, Tokaj várának ostroma, február 10-én esett el Németi Ferenc az ostrom közben, 11-én adták fel a várat katonái. A csatára való készülődés, a hadak felvonulása az egész környéket érintette.

1566-ban, Szulejmán szultán utolsó magyarországi hadjárata idején, János Zsigmond jelentős számú török és tatár segédcsapatokkal Tokaj visszafoglalására indult. A török sereg hadak pusztítása igen jelentős lehetett. Itt Forgách Ferenc történetírót idézzük:¹⁰

„Ugyanebben az időben a tömegesen bezúduló tatárok roppant pusztítást végeztek. Egy részük Szolnoknál átkelt a Tiszán, és Felső-Magyarország területén mindazt, ami a Tisza, Eger, Kassa és Ungvár közt van, egészen Murányig, tüzzel-vassal pusztították és végigrabolták. Schwendi közben egész idő alatt Kassán volt, mintegy ötezer főnyi lovas és gyalogos sereg élén. Látni lehetett az égő falvak, tanyák, házak mindenfelől felcsapó lángját, és az ellenség száguldozását, mert egészen Kassa külvárosáig, sőt falaiig is elmerészkedtek. A sok ellenségből mégis alig sikerült egyet-kettőt elfogni.”

Détsy Mihály az 1566. évi hadjárat pusztításairól így ír:¹¹

„János Zsigmond a 40000 főnyi tatársereg közeledtének hírére vonult el Tokaj alól. A tatárok pedig végigdúlták Zemlént és a szomszédos megyéket. Falvak tucatjait égették fel, és elhurcolták lakosaikat. Súlyos károkat okoztak Perényi birtokain is, és elhamvasztották Újhely városának nagy részét. Patakot talán várától és őrségétől tartva elkerülték...”

János Zsigmond a következő évben még egyszer próbálkozott:

„Az 1567. március 4-én összeült tordai országgyűlés a háború mellett döntött... János Zsigmond segítségül hívta Hasszán temesvári pasát is, aki Schwendi felső-tiszavidéki hadmozdulatai idején Jászberény felől támadott... Tornáig, Regécig, Kassáig, Egerig, Szendrőig pusztították ezután a vidéket a török portyák. Forgách Ferenc szerint 12–15 000 rabot hajtottak el. A törökök láthatóan kerülték a jelentősebb erősségek ostromát, azok őrsége viszont képtelen volt a törökök ellen fellépni, mert Schwendi a hadjáratra a várak őrségének egy részét is magával vitte. A korabeli összefrásokban a Tisza és a Hernád menti falvak egész sora töröktől elpusztított helyként szerepelt 1567-ben: Bodrogeresztúr, Zombor, Szerencs, Kak (Hernádkak), Hernádnémeti, Luc, Bekecs, Szada (Taktaszada).”¹²

Az 1568 februárjában megkötött drinápolyi béke, majd a speyeri megegyezés volt hivatott nyugalmat biztosítani a sokat szenvedett országnak. A béke azonban csak viszonylagos volt az elkövetkező években is. Mindkét fél folytatta a végvári vonalak mentén, sőt azon túl is a portyázásokat, a zsákmányszerzéseket, az összecsapásokat.

Azt szinte biztosra vehetjük tehát, hogy az aranypénzek elrejtése 1556 és 1567 között történt. (Kevésbé valószínű, hogy az ez utáni évtizedekben.) Hogy konkrétan melyik eseménnyel és milyen szereplőkkel, azt igazán izgalmas lenne tudnunk, de ennek kiderítésére igen kevés a remény. Biztos adatára esetleg rábukkanhatunk egy korabeli írott forrásból. Addig csak találgathatunk a végtelen számú lehetőség közül: mikor, s kinek volt „Kháron ladikja” a korabeli Bodrog folyó?

Az aranypénzek katasztere, értékelése, a kincs egykori (lehetséges) tulajdonosa

A 72 db aranypénz uralkodók szerinti megoszlása a következő:

Habsburg Albert (1437–1439) 1 db, I. Ulászló (1440–1444) 1 db, Hunyadi Mátyás (1458–1490) 4 db, II. Ulászló (1490–1516) 5 db, II. Lajos (1516–1526) 4 db, Szapolyai János (1526–1540) 8 db, I. Ferdinánd (1526–1564) 34 db, ebből 23 magyar, 2 cseh, 4 osztrák, 5 karinthiai veret, Salzburg, Matthäus 2 db, Salzburg, Ernest 8 db, Salzburg, Michael 1 db, Münsterberg, Joachim (1536–1551) 1 db, Boroszló ? 1 db, Boroszló, Balthasar (1539–1562) 1 db, Danzig, Zsigmond (1548–1572) 1 db.

¹⁰ Humanista történetírók. Vál. Kulcsár Péter. Bp. 1977. 874–875.

¹¹ Détsy i. m. 43.

¹² Csorba i. m. 66–67.

A pénzlelet megoszlása a pénzkibocsátók és a pénzverés évszáma szerint:

Habsburg Albert	1438 (1 db)
I. Ulászló	? (1 db)
Hunyadi Mátyás	? (4 db)
II. Ulászló	1506 (1 db), 1512 (2 db), 1513 (1 db), 1514 (1 db)
II. Lajos	1517 (1 db), 1519 (2 db), ? (1 db)
Szapolyai János	1540 (8 db)
I. Ferdinánd	1530 (1 db), 1532 (1 db), 1545 (3 db), 1546 (2 db), 1549 (1 db), 1550 (2 db), 1551 (1 db), 1552 (3 db), 1553 (2 db), 1554 (6 db), 1555 (5 db), 1556 (3 db), ? (4 db)
Salzburg, Matthäus	1527 (1 db), 1528 (1 db)
Salzburg, Ernest	1543 (1 db), 1546 (1 db), 1548 (1 db), 1549 (1 db), 1551 (2 db), 1554 (1 db), ? (1 db)
Salzburg, Michael	1555 (1 db)
Münsterberg, Joachim	1546 (1 db)
Boroszló, ?	1525 (1 db)
Boroszló, Balthasar	1551 (1 db)
Danzig, Zsigmond	1551 (1 db)

Évszám szerinti összesített megoszlás:

1438 1 db, 1506 1 db, 1512 2 db, 1513 1 db, 1514 1 db, 1517 1 db, 1519 2 db, 1525 1 db, 1527 1 db, 1528 1 db, 1530 1 db, 1532 1 db, 1540 8 db, 1543 1 db, 1545 3 db, 1546 4 db, 1548 1 db, 1549 2 db, 1550 2 db, 1551 5 db, 1552 3 db, 1553 2 db, 1554 7 db, 1555 6 db, 1556 3 db, évszám nélküli: 11 db, ezen belül I. Ulászló 1 db, Hunyadi Mátyás 4 db, II. Lajos 1 db, I. Ferdinánd 4 db, Salzburg, Ernest 1 db. (Évszám nélküliek, vagy olvashatatlanok.¹³) A teljesség kedvéért tegyük hozzá, hogy a miskolci Herman Ottó Múzeumba egy salzburgi dukát, a sárospataki Rákóczi Múzeumba egy I. Ferdinánd dukát került; utóbbi 1555-ös évszámú karinthiai veret.

A bírósági eljáráshoz készített szakértői véleményében Gedai István hangsúlyozza:¹⁴ „Ez az aranyelet a Magyarországon eddig talált legjelentősebb pénzkincsek közé tartozik... Rendkívülinek tartjuk... E korból ilyen nagyságrendű leletet nem ismerünk... még töredékében is jelentős, így a nemzetközi kutatás is számolni fog vele...”

Már az elsőként előkerült 7 db aranypéNZ [Hunyadi Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd (2 db), Boroszló Balthasar, Münsterberg Joachim] vizsgálatkor kiderült, hogy a dukátok 3,60 g súlyú, 900–1000 ezrelékes finomságú színaranyak, s ez (valószínű) az egész leletgyűjtésre érvényes. A pénzek kitűnő, szemet gyönyörködtető állapotúak, mindössze 2 db sérült meg, feltehetően a „rablásás” következtében.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján vizsgáljuk meg a korabeli értékeket. Mátyás korában „A kereskedelmi forgalomban 20–25 aranyért pompás, fényűző lovat, 3 aranyért egy pár ökröt, 1 aranyért hízott disznót, 84 aranyért 49 hermelint és 40 cobolyprémet adtak. Egy aranyforint 100 dénárral volt egyenértékű. 15 dénárért egy juhot, 2 dénárért egy nyulat lehetett fenni, míg egy tintatartó ára 75 dénár volt.”¹⁵

13 Az aranypénzek magyar és külföldi katalógusok szerinti beazonosítását nem tartottuk feladatunknak. Ajánljuk ezt az érdeklődő szakemberek figyelmébe. Az aranykincslelet Miskolcon, a Herman Ottó Múzeum „Mit ránk hagytak a századok...” című régészeti-történeti kiállításában szerepel.

14 A sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum Adattára.

15 *Gedai István: Magyar uralkodók pénzeiken.* Zrínyi, Bp. 1991. 95.

1538-ban ¹⁶	1 ökör szántáshoz	12 forint
	1 fejőstehén	6 forint
	1 herélt, hízott ártány	2 forint
	1 nem hízott ártány	1 forint
	1 féléves ártány	50 dénár
	1 nőstény kecske	25 dénár
	1 kecskebak	6 dénár
	1 csirke	1 dénár
	1 font marhahús	1 krajcár
	1 font disznóhús	2 dénár
1538	1 malac az országban: 4, a végvidéken: 5 dénár	
	1 lúd az országban: 3, a végvidéken: 4 dénár	
	1 kappan az országban: 3, a végvidéken: 4 dénár	
	1 tyúk az országban: 2, a végvidéken: 3 dénár	
1552-ben	1 pint bor a Quadragesima vasárnap előtt: 2 dénár	
	katonai zsold, fegyverek: ¹⁷	
	hónapszámra felfogadott lovas katonának, ha más fizetése nincs: havonként 3 magyar frt 20 dénár gyalog katona havi zsoldja: 2 magyar forint.	

Csorba Csaba írja hivatkozott monográfiájában:¹⁸ „Eger sikeres védelme után, 1552. december 29-én a nyolc megye Göncön gyűlésezett; ...Elhatározta a gönci tanácskozás, hogy Eger várába saját költségükön 200 lovast küldenek Bebek György kapitánysága alatt, fejenként 3 forint 20 dénár havi zsolddal, a kapitány fizetése 220 forint. Fülekre 100 lovast küldenek, kapitányuk 50 forintot kap.” Szondi György drége-lyi kapitány 1552-ben elmaradt fizetéséért – 325 forintért – folyamodik a királyhoz.¹⁹

Anélkül, hogy a korabeli érték nagyságára további példákat hoznánk, megállapíthatjuk, hogy a feltételezett 200 db aranyforint valóságos vagyon volt az 1550-es évek második felében. S ha az egykori tulajdonos személyét nem is tudjuk azonosítani, alakját azonban körüljárhatjuk. A gazdag kincslelet arra utal, hogy olyan jelentős személyiséggel is kapcsolatban állhatott, aki a zsoldját aranyban kapta, s őt nem a közemberek, de még nem is az alacsonyabb rangú tisztek között kell keresni. Egy ilyen beosztású tiszt azonban kevés valószínűséggel kerül olyan helyzetbe, hogy aranyai elásásával foglalkozzon. Esetleg hozzá, vagy tőle tartó követ, küldött is lehetett. Szóba jöhet az is, hogy egy jól fizetett zsoldoskatona ásta el vészhelyzetben több társa több havi, vagy egy évi zsoldját.

Csorba Csaba idézett művében²⁰ leír egy eseményt 1558-ból, amely ehhez a feltételezéshez kapcsolódhat, akár a konkrét esemény is lehet:

„...Thelekessy újabb sikereket ért el: augusztus végén bevette s le is rombolta Barkó, majd szeptember közepén több mint egyhetes harc után Kövesd várát, melyet Németi emberei védtek. Innen Szerencs ellen készen szült, amit azonban egy – a katonák számára örvendetes – esemény akadályozott meg: Ferdinánd király hosszú idő után 12 havi zsoldot küldött, a tisztek ezenfelül drága kelméket is kaptak ajándékba. Míg tartott a pénzkiadás és ünneplése, addig Németi megerősítette Szerencset;...”

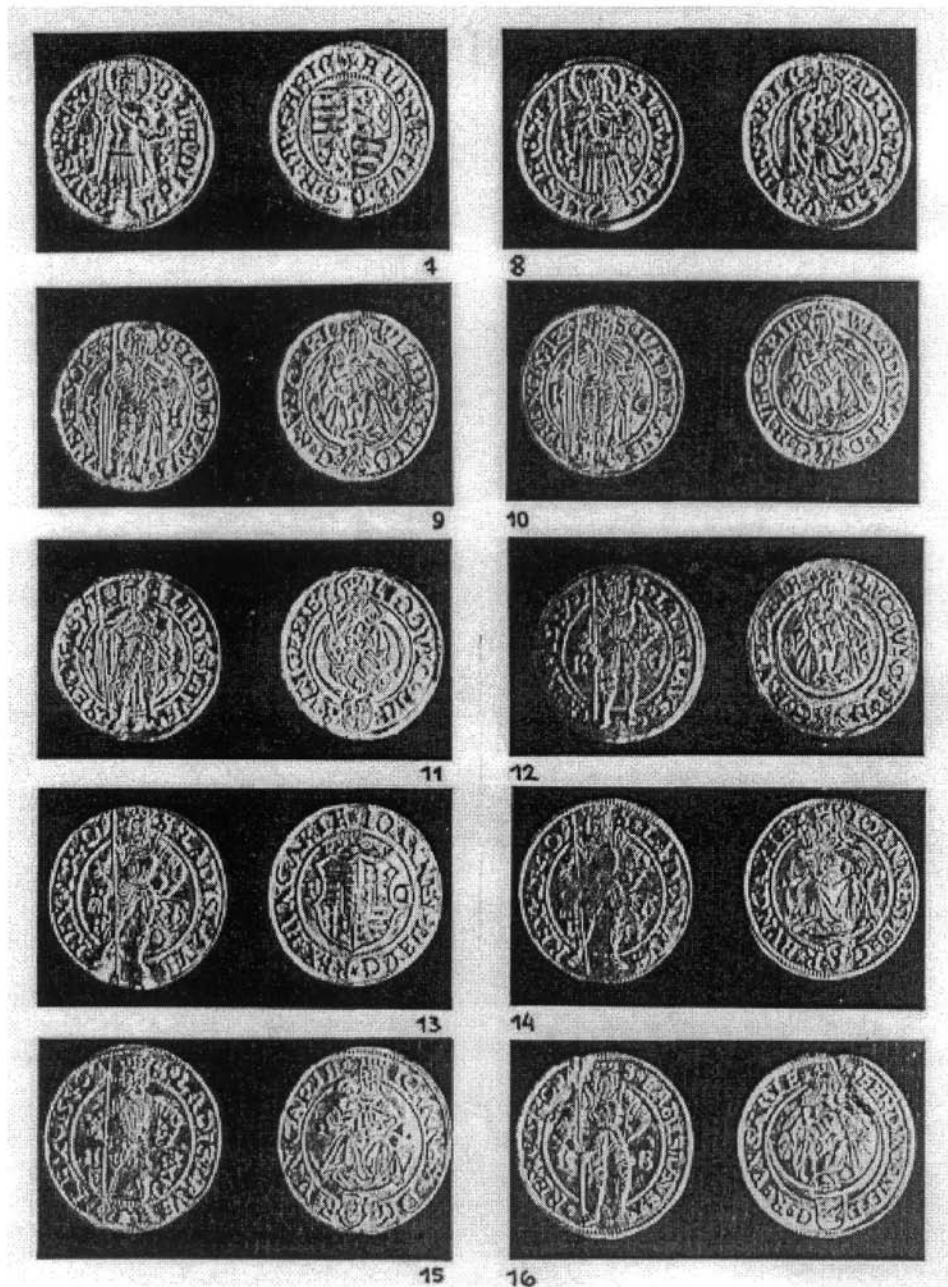
16 I. Ferdinánd 1538. évi, szlavóniai (V.) dekrétumának 26. cikkelyében közölt árak. Magyar Törvénytár, Bp. 1899. 57.

17 I. Ferdinánd 1552. évi XIV. dekrétuma, 13. cikkely; I. még az 1542. évi VI. (besztercebányai) dekrétum 50. cikkelyét is. Magyar Törvénytár, Bp. 1899. 313. és 81.

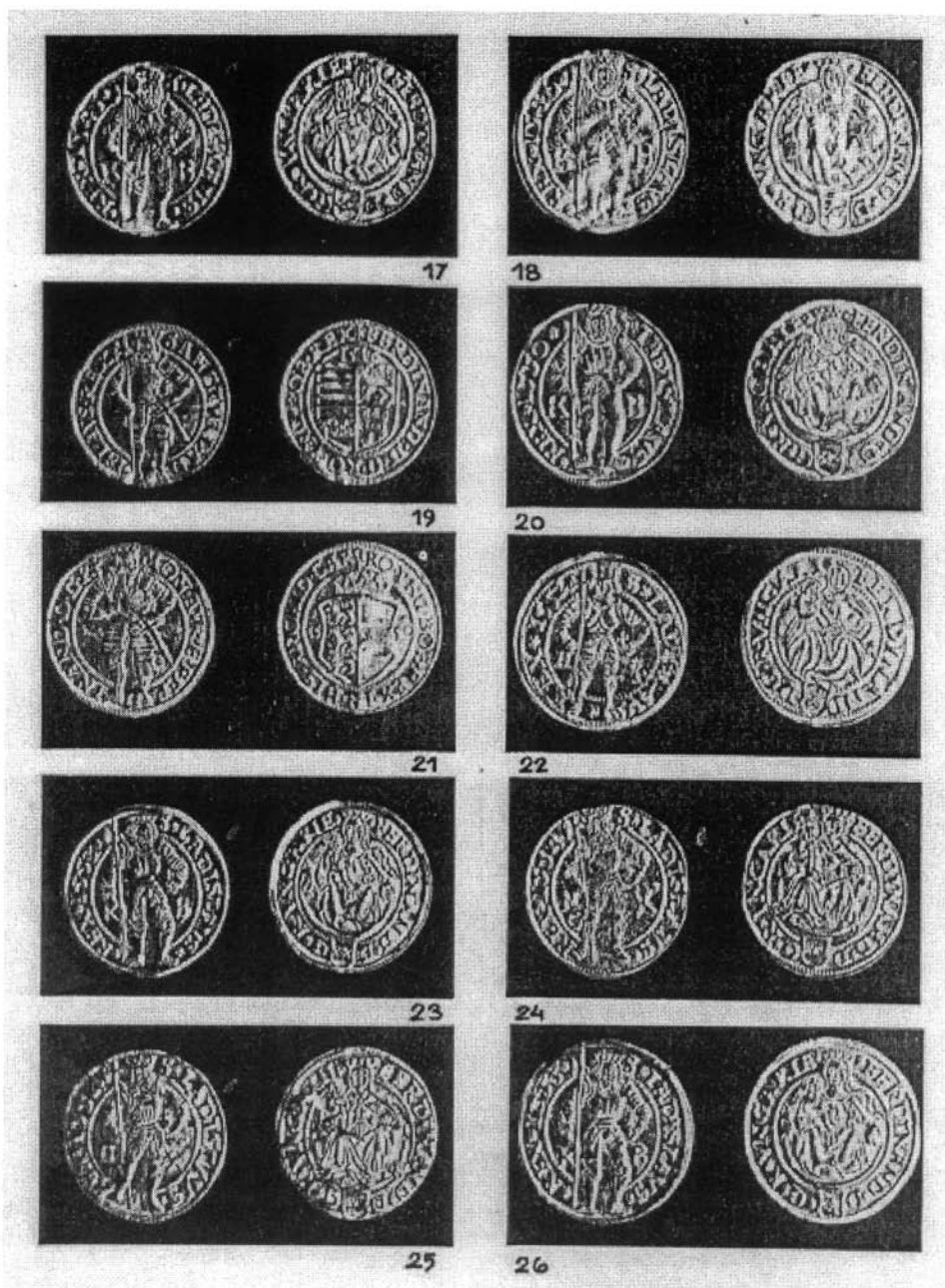
18 Csorba i. m. 47.

19 Magyar történeti szöveggyűjtemény 1526–1790. I–II. Szerk.: Sinkovics István. Bp. 1968.

20 Csorba i. m. 54.

7. kép. Habsburg Albert, 1438; 8. kép. Hunyadi Mátyás, (?); 9. kép. II. Ulászló, 1506;
 10. kép. II. Ulászló, 1512; 11. kép. II. Lajos, 1519; 12. kép. II. Lajos, 1519;
 13. kép. Szapolyai János, 1540; 14. kép. Szapolyai János, 1540;
 15. kép. Szapolyai János, 1540; 16. kép. I. Ferdinánd, 1530

17. kép. I. Ferdinánd, 1545; 18. kép. I. Ferdinánd, 1546; 19. kép. I. Ferdinánd, 1546;
 20. kép. I. Ferdinánd, 1550; 21. kép. I. Ferdinánd, 1550; 22. kép. I. Ferdinánd, 1552;
 23. kép. I. Ferdinánd, 1553; 24. kép. I. Ferdinánd, 1554;
 25. kép. I. Ferdinánd, 1554; 26. kép. I. Ferdinánd, 1555

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

27. kép. I. Ferdinánd, 1556; 28. kép. I. Ferdinánd, 1556; 29. kép. I. Ferdinánd, (?);
30. kép. I. Ferdinánd, (?); 31. kép. Boroszló, 1525; 32. kép. Salzburg, Matthäus 1527;
33. kép. Münsterberg, Joachim 1546; 34. kép. Salzburg, Ernest 1543;
35. kép. Salzburg, Ernest 1549; 36. kép. Salzburg, Ernest 1551

37. kép. Boroszló, Balthasar 1551; 38. kép. Danzig, Zsigmond 1551;
39. kép. Salzburg, Michael 1555

Az aranypénzek összetétele és származási helyük azonban valószínűtlenné teszik a zsoldoskatona-feltevést. Ezek alapján ugyanis sokkal inkább egy jómódú, gazdag kereskedőt kell keresnünk az események mögött, akit talán az ekkor nagy értékű hegyaljai borral való kereskedés hozott erre a vidékre. A pénzek származási helye: a magyar elődkirályok, az osztrák és lengyel tartományok pénzei azt mutatják, hogy egykori tulajdonosa sokfelé érdekelt volt Magyarországon kívül is, s elsősorban az északi, északnyugati fő kereskedelmi központokban (Boroszló, Danzig, Salzburg, Münsterberg). A 72 darabból közel a fele – 34 db – I. Ferdinánd-arany, ebből 23 a magyar, a többi 11 a Habsburg-tartományokból való. A közel-kortárs Szapolyai még jelentős számmal (8 db) szerepel, valamint a régebbi magyar uralkodók is, együtt 15 darabban. Mindösszesen 26 darab, tehát több, mint a 72 egyharmada takarhat Magyarországon kívüli érdekeltségét is.

Hazai, vagy külföldi kereskedő, esetleg helyi szőlőbirtokos nemes, vagy idegen – svájci, olasz – kőfaragómester, aki a pataki, szerencsi, vagy a tokaji várépítkezéseknél irányította a munkát? Az kétségtelen, hogy ezekről a területekről elmenekült a lakosság – az a rétege – a nemesség, a gazdagabb kereskedők, kézművesek –, amelynek volt anyagi veszítenivalója a zűrzavaros háborús állapotok miatt. A helyi szőlőbirtokos nemes és az idegen kézműves-, iparosmestert kizárhatjuk, több okból is: egyrészt mert a leletanyag 118 évet fog át, több évtizedes teaurálás eredménye lehet. Erre egy helyi birtokosnak, külföldi iparosnak nem volt módja a korabeli ismert gazdasági okok miatt, másrészt több generációs megtakarítás is lehetetlen volt. Másrészt a helyben lakozót kizárhatjuk az elrejtés helyszíné miatt is.

Szinte minden körülmény az ezen a vidéken nem honos, idegen kereskedő alakját valószínűsíti. A földbe rejtés körülményei ezért is különleges érdeklődésre tarthatnak számot. Az illető sietett, nem áshatta túl mélyre a kincset (40 cm, bár ezt a Bodrog rendszeres kiöntései jelentősen módosíthatták az azóta eltelt évszázadok során). A későbbi megtalálhatóság szempontjából igen rossz helyet választott (árterület). Egy, a he-

lyi területi adottságokat jól ismerő ember előnyösebb helyet keresett volna. Az elrejtőnek egyetlen tájékozódási pont állhatott rendelkezésére: az átkelőhellyel, a kincselrejtés helyével pontosan szemben lévő Árpád-kori templom.

Fenti elképzeléseinket azonban egycsapásra megváltoztathatja egy másik körülmény számba vétele: a lelőhely közelében található klastromrom szerepe. Ezt a birtoktestet ugyanis a Perényiek még a XVI. század elején a terebesi (Töketeres) pálosoknak adományozták, ahogyan ez okleveles adatokban olvasható:²¹

„1504 előtt Perényi Imre nádor Isten, Szűz Mária és minden szentek iránti tiszteletből a Therebes-i Szűz Mária egyházat az alábbi feltételekkel adja a pálosoknak: A maga és elődei lelki üdvösségéért adja Olazy birtokot. Ad egy malmot is az egyháztól lejjebb, a Bodrog folyón. Az egyház szomszédságában egy majorházat az egyház számára elegendő szántófölddel és réttel. Ezenfelül egy szekeret négy lóval, 8 ökröt egy eke mellé. Az egyház más szükségleteiről is gondoskodik. Hasonlóképpen ad az egyháznak ruhákat és ezüst-neműket és a jövőben is, ha szükségük lesz rá, adni fog. Mivel az egyház már készen van, megígéri, hogy gondoskodik lakóházak építéséről. Ha időközben meghalna, a lakóházak felépítésére annyit hagy, hogy abból elkészülhessenek. Azt kívánja a szerzetesektől, hogy míg a ház és a kolostor elkészül, addig is küldjenek 12 szerzetespapot divinum officiumot tartani, akiket a házak elkészültéig minden szükségessel ellát.”

Egy másik oklevél tanúsága szerint:²²

„Perényi Imre Abaúj megyei ispán, Magyarország nádora tudatja az Olazy-n lakó jobbágyaival, hogy a birtokot a saját, elődei és utódai lelki üdvéért a pálosok Szűz Mária kolostorának adományozta, meghagyja ezért, hogy levelének vétele után, a pálosokat tekintsék uruknak és nekik mindenben engedelmeskedjenek. Magának és örököseinek csak a kegyúri jogot tartja fenn.”

A pálos rend a következő években több birtokadománnyal gyarapodott: Perényi Imrétől 1506-ban Tolcsva birtokon az Előhegy, más néven Várhegy nevű szőlőhegyen két szőlővel, Butka Mihálytól Tolcsván szőlőkkel, más adományozóktól zsadányi (Bodrogzsadány) szőlőkkel, Sthrythei Zsigmondtól zsadányi birtokrészrel, s vásárlások, örökhatóságok, elzálogosítások révén is.²³

A pálosok tehát képesek voltak ilyen nagyságrendű, sőt jelentősebb összegű pénz felhalmozására is. (Felemlíthetjük itt még a leletegyüttesben talált külföldi egyházi pénzek szerepét is.) A törökök, tatárok azonban a pálos szerzeteseket sem kímélték... (Megjegyezzük, hogy ez a terület egészen 1945-ig egyházi tulajdonban maradt.) Felvetődhet a kérdés: nem érné-e meg tüzetesebb vizsgálatot folytatni a ma is meglévő klastromrom területén?!

Az előkerült 72 db aranypénz alapján a XVI. század közepének területünkre (a Hegyaljára) vonatkozó gazdasági és pénzforgalmi viszonyaira messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le. A kincsletnek csupán az egyharmada került meg, s ez a leletegyüttes közelebbi értelmezését lehetetlenné teszi. Néhány óvatos megállapítást azonban még tehetünk. Így például nyilvánvaló, hogy ebben az időszakban az osztrák, lengyel értékálló pénzek éppúgy eljutottak Erdélybe, Kelet-Magyarországra és a Felföldre, mint valószínű, hogy fordítva is. A Hegyalja növekvő árutermelésébe, elsősorban borkereskedelmébe egyre többen kapcsolódtak be. Ez azt bizonyítja, hogy a három részre szakadt országban – és külföldre is – a pénzforgalom, a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok lehetősége megvolt.

Következő megállapításunk, hogy a XVI. század közepén forgalomban voltak itt különféle (külföldi és régebbi uralkodóktól származó) pénzermék. Ez azért érdekes, mert a két király közötti kezdeti időszakban, 1529-ben I. Ferdinánd rendeletben tiltotta meg alattvalóinak Szapolyai János pénzeinek használatát, elfogadását. (Ferdinándot el-

21 *Bándi Zsuzsa*: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták). In: Borsodi Levéltári Évkönyv V. Miskolc, 1985. 675–676.

22 *Bándi* i. m. 677.

23 *Bándi* i. m. 675–684.

40. kép. A bodrogolaszi Árpád-kori templom

sősorban az sértette, hogy Szapolyai pénzén használta a „Magyarország királya” címet.) A magyar rendek azonban tiltakoztak Ferdinánd intézkedése ellen. „A súlyos helyzetből az 1536. évi XIX. tc. érvényesítésével sikerült kiszabadulni, amely törvény úgy rendelkezett, hogy a Kőrmöcbányán vert jó magyar pénzeket, nemkülönben az egykori Mátyás, Ulászló és Lajos királyoknak pénzeit mindegyik el kell fogadni és használni.”²⁴

A különféle (régebbi uralkodóktól származó és külföldi) pénzérmék együttes szereplése, valamint a leletanyag töredékes volta azt is eredményezik, hogy a leletegyüttes korabeli (1556-os, az utolsó évszámhoz viszonyított) értékét pontosan megállapítani nem lehet, csak becsülni tudjuk, ahogy a fentiekben tettük. A 118 év alatt ugyanis változtak a különböző veretek árfolyamai, egymáshoz való viszonyuk és a három részre szakadt ország egy-egy részében is más és más volt az értékviszony. A külföldi pénzek árfolyama, átszámítási módja pedig bizonytalan.

Mindezen bizonytalanságok és hiányosságok ellenére is kétségtelen tény, hogy ez a kincslelet méltán érdemli meg a „rendkívüli” minősítést.

A rendőrségi nyomozás, az ügyészségi eljárás, a bírósági ítélet

Az aranylelet előkerülésének, illetve elvesztegetésének ügye meglehetősen szövevényes és szinte máig kibogozhatatlan. Muzeológiai szempontból azonban ennek részletei is szolgálnak néhány tanulsággal.

Miután a muzeológusok hatályos törvénnyel támogatott, de meglehetősen csekély hatékonyságú „nyomozása” a kincslelet után kimerült, a feljelentés után megindult a rendőrségi vizsgálat.

A rendőrségi eljárás részleteit – a kezdeti időszaktól eltekintve – nem ismerjük. Az a véleményünk azonban – többször konzultálva a nyomozás vezetőjével a nyomozás különböző stádiumaiban –, hogy a rendőrség gyorsan és alaposan utánajárt az ügynek, ameddig lehetőségei engedték. (Az Interpolnak is adtak át nyomozati anyagot.) Őket tehát szemrehányás nem illetheti.

A vádiratot a Miskolci Városi Bíróság készítette el jogtalan elsajátítás, különösen nagy értékre elkövetett devizagazdálkodás megsértése és orgazdaság bűntette miatt. Az ügyben 16 vádlott szerepelt: a „kincskeresők” közül 12 fő és 4 orgazda. A három, jelen-

²⁴ Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát. Gondolat, Bp. 1984. 171.

tős számú aranypénzt „találó” közül 2 büntetett előéletű (lopás, ill. közúti veszélyeztetés büntette és más bűncselekmények miatt), a harmadik személy fiatalkorú. Két orgazda büntetett előéletű, ők miskolci illetőségűek. A harmadik orgazda és társa budapestiek, akikhez felvitték a talált pénzeket, illetve ők jártak többször is Bodrogolasziban, s a helyszínen keresték az eladókat, és ott vásároltak. Az egyes darabokat potom pénzen – 5–10 ezer forintért – vették meg. A kapott pénzért magnót, rádiót, használt személygépkocsit, videót és aranyláncot vásároltak a többnyire fiatal, tizen- és huszoneves érintettek. A találók beismerték a bűncselekmény elkövetését, az orgazdák tagadták.

A bíróság 1992. április 14-én hirdetett ítéletet. Az aranypénzt találók és azzal üzletelők közül ketten 6 hónapi börtönbüntetést kaptak, próbaidőre felfüggesztéssel. A többieket 1–2 évi „próbára” bocsátották. Mindannyiuktól elkobozták az így szerzett pénzüsségeket. Az orgazdák egy–másfél évi börtönbüntetést kaptak, 4–5 év próbaidőre felfüggesztéssel. Tőlük is elkobozták a szerzett pénzüsségeket, illetve ennek megfelelő elkobzással sújtották őket. Gyakorlatilag tehát az ügyben „bűnösként” szereplők sem nyertek, sem veszítettek. (A „nem bizonyítható” esetekben azonban inkább nyertek, hiszen jelentős számú pénznek nem sikerült a nyomára bukkanni.)

A tanúként való meghallgatást a múzeum érintett munkatársai kérték. Valamennyire menteni akartuk az addig „főbűnösként” kezelt egyik megtalálót, aki – mindegy, milyen meggyőzés után – mégiscsak hozzájuttatott minket az aranylelethez. Véleményünk szerint az orgazdák a főbb vétkesek, mert ők tudatában voltak, mit cselekszenek. „A véleményüket tartásuk meg maguknak” – volt az egyértelmű kioktató elutasítás. A bíróság megközelítése egyébként is meglehetősen furcsa volt irányunkban. Miért nem mi és miért nem előbb találtuk meg az aranyakat, akkor nem lett volna belőle „ügy”, ahol a „szegény” fiatalokat el kell majd ítélni. Szemünkre hányta a bíróság a régészeti leletmentés, illetve ásatás késedelmességét. Ez az ellenérzés a múzeum irányában végig érezhető volt, hiába volt nyilvánvaló, hogy a találók tudatosan, többször is félrevezettek bennünket, például a lelőhely megjelölésénél és a találási időpontok elmondásakor is. (A lelőhely környékét még az ásatáskor is nehéz volt biztosítani, mert nem akadt a faluban ember, aki az őrzést elvállalta volna, olyan nagy volt a terület „veszélyeztetettsége”.) Az orgazdákról nem esett szó a mi kihallgatásunkkor. Gondoljuk, hogy irányunkban nem voltak annyira együttérzők, mint a találók esetében. Néha az volt az érzésünk, hogy a bíróság inkább bennünk kételkedik, mint az elkövetőkben. Kérték például a beszolgáltatott aranyak átvételi elismervényeit és a leltárkönyv (gyarapodási napló) fénymásolatait, vajon „bevételeztük-e” a pénzeket. Teljesen komolyan gondolták, hogy a beszolgáltatott darabok után találói jutalmat kellene fizetnünk. Ez már abszurdum volt véleményünk szerint: egyik oldalról többfajta bűncselekményt követtek el, a másik oldalról jutalmat érdemelnek, mert – kényszerűen! – beszolgáltatták az eltulajdonított értékek töredékét.

Tudomásul vettük az ítélezésnek azon alapelvét, mely szerint „kétséget kizáróan nem bizonyított tényre a terhelt terhére értékelni nem lehet”. Ez felmentette a vádlottakat az olyan kitételek alól, mint „a vádlott ... meg nem cáfolható állítása szerint még a találás napján ittas állapotban 20 db érmét elveszített”, vagy: „erre vonatkozóan nem emlékezőnek vallotta magát”, és „X db-ot ismeretlen személyeknek értékesített, elajándékozott”, esetleg „...csak azért tette meg a saját magára is terhelő vallomást, mivel nem sokkal ezt megelőzően nézeteltérése volt X-szel, s ilyen módon akart rajta bosszút állni” stb.

Ide illik egyik kollégánk megállapítása:²⁵ „Először is a rendőrségnek, az ügyészeknek, a bírának kell tudomásul vennie, hogy nem csupán úri szórakozásról van szó.”

Az ügy végleges lezárása – a magyar ítélkezési gyakorlatnak megfelelően – meglehetősen elhúzódott, a még lefoglalt 7 db aranyforintot 1993. február 3-án vehettük át a Miskolci Bíróság Gazdasági Hivatalától.

Néhány következtetés és tanulság

Nem új felismerés, de nem lehet eleget ismételni (különösen vidékünkön, ahol oly nagy a vizek szerepe), hogy a folyók, az átkelőhelyek (hidak, révek, gázlók) milyen nagy jelentőségűek a régészeti lelőhelyek és a kincselrejtések szempontjából. (Közismert a „bodrogkeresztúri kultúra”, a rézkor fejlett szakaszát reprezentáló leletegyüttes Bodrogolvasi szomszédságából.)

A Bodrogolvasihoz közeli Bodrog parti településekről és környékükről gyakorta olvashatunk híradást a korabeli sajtóban a húszas, harmincas évektől kezdve, amióta tudatosan figyelték a muzeális értékekre. Csak a közvetlen szomszéd (Bodrog)Zsadányról is több helyütt olvashatunk híreket az Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez című folyóirat (1894–1928) hasábjain. „Végaradón bronzkori leletek kerültek napvilágra” – adja hírül a „Zemplén” 1937. március 13-i száma. „Újabb szenzációs aranyleletre bukkantak Bodrogzsadányban” – írják ugyanott 1934. július 22-én. (40 db régi pénz, 2 db ércöntvény, 4 db súlyos karika: a talált tárgyak színaranyból vannak és súlyuk meghaladja a fél kilót. – Összesen egyébként 8 kg arany került elő, az aranyak állítólag a Kr.e. VII–VIII. századból származtak.)

Terészetesen folytathatnánk a példákat vidékünkéről az időben előre és hátra a bodrogvécsi honfoglalás kori tarsolylemeztől napjainkig. A muzeológusoknak tehát nagy figyelemmel kell lenniük különösen a folyópartokról érkező leletejelentésekre.

A (kincset) találók magatartása, mentalitása sem igen változott az évtizedek (évszázadok) során. Igaz ez olyan nagyjelentőségű leletek esetében is, mint a SEUSÓ-kincs (historiájának népszerű összefoglalását lásd a Magyar Nemzet 1995. április 8-i számában); de maradjunk csak egy olyan példánál, amely közvetlenül a mi tájegységünkéről való, s akárha ma történt volna, s a bodrogolvasi aranylelet megtalálását írná le:

„*Ítélet a bodrogzsadányi aranylelet ügyében – Az orgazdák ügyét külön fogja tárgyalni a bíróság.* Csütörtökön délelőtt szokatlanul nagy forgalom volt a sárospataki kir. járásbíróság folyosóján. A bíróság erre a napra tűzte ki ugyanis a bodrogzsadányi aranylelet szereplőinek bűnügyét, akiket részben jogtalan elcsapítás, részben pedig orgazdaság vétsége miatt helyezett vád alá az ügyészség. A monstre bűnügynek közel 50 vádlottja volt, akik hangos zsvivajjal tolongtak az ügyet tárgyaló dr. Timár József kir. járásbíró szobája előtt. A vádlottak túlnyomórészt napszámos munkások, akik június végén a zsadányi útépítésnél egy rézedényben közel 8 kiló 3000 éves aranyat találtak, azt részben szétdobálták, részben pedig megosztottak rajta s az arany egy részét a pataki ékszerészeknél értékesítették.

A legnagyobb érdeklődés Palatinus Sándor végaradói kosárfonót veszi körül, akiről kiderült, hogy nagyobb mennyiségű aranyat sikerült Budapesten értékesítenie. A vádlott munkások kihallgatásuk során azt vallották, hogy fogalmuk sem volt a lelet arany voltáról s amikor megtudták, hogy nem rezes, hanem aranyat találtak, beszovalgáltatták azt a csendőrségre.

Fő érdekessége a tárgyalásnak az orgazdasággal vádolt ékszerészek, Spitz Pál, Stendig Sámuel, Szafir Aladár és Stendig Regina kihallgatása volt. A vallomásokból kitént, hogy az ékszerészek társas alapon akarták Palatinustól megvásárolni annak aranykészletét, azonban a vásárlás történetét egymástól eltérően adták elő.

Dr. Izsó Bertalan ügyészségi megbízott indítványára a bíróság Palatinus Sándor és az orgazdasággal vádoltak ügyét elkülönítette s a védők kérésére ügyükben bizonyítás kiegészítését rendelte el, míg a többi

25 *Vukov Konstantin; Múzeumi Hírlevél, 1992. május, 122–123.*

vádlottak ügyében este 6 órakor meghozta ítéletét. 35 vádlottat felmentve, 3 vádlottat 8–8 napi, 1 vádlottat 1 napi fogházra ítélték jogtalan elsajátítás vétségéért. Az ügyészi megbízott fellebbezést jelentett be.”²⁶

Itt kell felemlenünk a mai orgazdák szerepét napjaink műtárgyforgalmában. Az orgazdák „régiségkereskedő” vagy „használcikk-kereskedő” fedőnév alatt mindenütt ott vannak, nemcsak a régészeti leletek körül forgolódnak, hanem szinte mindenféle műtárgy felbukkanásánál. Naprakész informáltságuk, kiépített hálózatuk, anyagi tehetőségük révén elérték a „szervezett bűnözés” kvalifikációját. Tevékenységük túlterjed az országhatárokon. Mivel ténykedésüket az egyéni s anyagi motiváltság határozza meg, az állam- és közérdek, a nemzeti kincs védelme nem játszik náluk szerepet. (Itt persze felróható az állam – mint tulajdonos – tehetetlensége és bürokratizmusa, valamint egyéb tényezők is.) Csak egyetlen példával: a bodrogolasi aranykincs esetében megmutatkozott a múzeumi leletmentés nyomorúsága: a váratlan és rendkívüli esetre alig sikerült ásatási „keretösszeget” szerezni, s a fémkereső technikai eszköz még a Nemzeti Múzeumban is „rossz”, működésképtelen volt. Az „illegális régészek” pedig már régóta fémdetektorral dolgoznak, egyelőre még csak (?) külföldön...

Mindezek igen tanulságosak és időszerűek, különösen a születőben lévő múzeumi törvény előtt. A jelenleg érvényben lévő rendelet szerint minden földben lévő muzeális tárgy az állam tulajdonát képezi. Bármilyen formában előkerült emléket a találó köteles vagy szakigazgatási szervnek, vagy művelődési szervnek (múzeum) beszolgáltatni. A beszolgáltatásra a rendelet nem ad határidőt, hanem azt „haladéktalanul” határozza meg.

Ahogy az állam ereje és szerepe az utóbbi években, évtizedekben erodálódott, ugyanígy elveszítette hatásosságát ebben a vonatkozásban is. „Az érvényes múzeumi jogszabály (19/1981.tvr.) súlytalan és hatástalan” – állapította meg találóan kollégánk legújabb múzeumi szakfolyóiratunk hasábjain.²⁷

Nem ösztönzi a leletbejelentést a találói díj (jutalom) sem. A hivatkozott rendelet ugyanis nem írja elő az anyagi elismerés nagyságát, s nem is kötelező, csupán „adható”, a tulajdonos állam, ill. a közgyűjtemények nem is sietnek, vagy nem is tudják azt (sem) kifizetni. A kialakult gyakorlat szerint egyébként a műtárgyak forgalmi értékének 5–15%-át adják. (A bodrogolasi kincs találói, felfedezői jutalmát egyébként a nyomravezető lelkes múzeumbarátnak fizette ki a Herman Ottó Múzeum, elfogadható, méltányos nagyságrendben.)

A bejelentői-találói-felfedezői jutalom anomáliájának megszüntetése érdekében talán vissza kellene térni a régebbi idők gyakorlatához. 1920 után például a jogszabály szerint a kincseletet 8 nap alatt be kellett jelenteni, különben a megtalálót jogtalan elsajátítás miatt pénzbüntetéssel és az anyag elkobzásával büntették. Szabályszerű bejelentés után bizonyos értékhatárig a találó és az ingatlan tulajdonosa felelték a lelet értékét, bizonyos értékhatáron felül pedig a kincstár, az ingatlan tulajdonosa és a találó egyharmad–egyharmad részben osztoztak. A lényeg az volt mindig, hogy a megtalált kincset fel kellett osztani az állam, a kincset találó és a találási hely tulajdonosa között. Az 1929-es rendelet szerint a földből előkerült tárgyakat 3 napon belül be kellett jelenteni, a megtaláló az érték kétharmad részét kapta jutalmul.

Az új törvény megalkotásához vehetnénk például más országokat is: szinte mindenütt érdekeltté teszik a talált kincs bejelentőjét. Nálunk ez nincs így, és súlyosbítja a helyzetet a tudatlanság és a nemtörődömség is, mely sajnos nemcsak az egyénekre jel-

²⁶ Zemplén, 1934. szeptember 16.

²⁷ Darkó Jenő: Az el nem készült jogszabályról. Magyar Múzeumok, 1995/1. sz. 11–13.

lemző, de sokszor még a hatóságokra is. A felelősségre vonás szigorát pedig a fenti eljárás ismertetésekor tapasztalhattuk...

Fel kell hívnunk itt a figyelmet a jó szándékú, amatőr régiségkutatókra, lelkes múzeumbarátokra, segíteni akaró, nem hozzáértő bejelentőkre. Sokszor jelentős a szerepük egy-egy kincs megtalálásában, illetve muzeális érték megmentésében. „Az évszázad leleteként” ismertetett 1992-es Suffolk-i római aranykincset két becsületes földműves mentette meg; a Trier-i 2528 db aranypéznz egy amatőr régiségkutató szemfülességének köszönhető. Nekünk is egy amatőr kutató volt segítségünkre.

A bodrogolaszi aranyügy lezárása után még hallottunk szóbeszédet a széthordott, kallódó darabokról. Budapesten, Miskolcon, másutt tudtak nagyobb mennyiségről is... Minden ilyen jelzésnek utánajártunk, de semmi konkrétum nem volt, amin el lehetett volna indulni. Mások esküdtek, hogy a fel nem lelt hányad már régen külföldön van...

Úgy tűnik, hogy gyarapodási naplónk már végleg bezárult a további bodrogolaszi aranypénzek előtt...

DIE GOLDSTÜCKFUNDE VON BODROGOLASZI

Als numismatische und historische Sensation des Jahres 1990 galt der Schatzfund von Bodrogolasz (Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén, Gebiet von Hegyalja). Rund 150 m vom Ufer des Flusses Bodrog entfernt konnte bei den Arbeiten zur Frühjahrsbestellung ein Fund von 200 Goldstücken gemacht werden, welche der ehemalige Besitzer aus uns bislang noch unerklärlichen Gründen hier verborgen hatte.

Von den 200 Münzen gelangten leider nur 72 in die Sammlung des Kazinczy-Museums zu Sátoraljaújhely: und zwar wurden 54 abgegeben, drei wurden vom Museum aufgekauft, sieben wurden durch die Polizei aufgetrieben und acht wurden im Ergebnis nachträglicher Ausgrabungen entdeckt. Eine wissenschaftliche Untersuchung des Fundes konnte bis heute nicht in Angriff genommen werden, da die Finder – die Gesetze zum Schutz musealer Werte mißachtend – den größten Teil über Hehler und Auslandsbeziehungen verkauften, bzw. – den historischen und ideellen Wert des Fundes nicht erkennend – diesen sinnlos verschleuderten.

Die in nahezu einwandfreiem Zustand aufgefundenen Geldstücke waren aus reinem Gold gefertigt und stammten aus dem 15.–16. Jahrhundert aus Ungarn, bzw. aus Münzanstalten in Österreich, insbesondere Salzburg und Kärnten, aber auch aus Münzanstalten in Breslau und Danzig sowie in Böhmen.

Diese Goldstücke entstanden zwischen 1438 und 1556 und repräsentieren durch ihre Inschriften die Münzherausgabe folgender Herrscher: 1. Albert von Habsburg, 2. Ulászló I., 3. Matthias Hunyadi, 4. Ulászló II., 5. Lajos II., 6. János Szapolyai, 7. Ferdinand I. bzw. Michael von Salzburg, Ernest von Salzburg, Matthäus von Salzburg, Balthasar von Breslau, Joachim von Münsterberg und Sigismund von Danzig.

„Aus dieser Zeit ist uns kein Fund von derartigem Umfang bekannt, er ist eine der wichtigsten Quellen für die Wirtschaftsgeschichte (Handels-, Finanz- und Handwerksgeschichte) des 16. Jahrhunderts ... Selbst in seinen Fragmenten bleibt dieser Fund von Bedeutung, und auch die internationale Forschung wird sich auf ihn berufen ...“, schrieb dr. István Gedai im September 1990 in seinem Sachverständigenurteil.

Mit der vorliegenden Studie wird der erste Versuch unternommen, den Goldstückfund einzuschätzen, indem die möglichen Gründe, der historische Zeitpunkt und Ort seines Versteckens sowie die Bedingungen seines Auffindens untersucht werden. Außerdem kommen hier Themen zur Sprache, wie die Museumsethik, und die grundlegenden Mängel in unseren Gesetzen zum Schutz musealer Werte.

József Fehér